LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

ALEKSANDRAS ŽIRGULYS

A. Čechovo raštų vertimai

1

A. Čechovo kūriniai mūsų skaitytoją pasiekė rašytojo mirties metais: šia proga periodikoje pradėta spausdinti jo mažųjų apsakymų vertimai. Tai buvo nežymios pastangos ir kuklūs mastai. Kas metai nuo 1904 m. iki pirmojo pasaulinio karo per kelis laikraščius (Ūkininkas, Lietuvos ūkininkas, Lietuvių laikraštis, Kova, Vilniaus žinios ir Rygos garsas) buvo išspausdinama du trys, daugiausia penki apsakymai (1908 m.). Ne visa to meto spauda ir domėjosi Čechovu, pavyzdžiui, jo kūrybos vertimų ilgokai neskelbė kai kurie dešiniųjų grupių laikraščiai (Viltis, Šaltinis, Vienybė). Toji domėjimosi skola buvo grąžinta tik po kelių dešimtmečių, kai vienas dienraštis per kelerius metus (Rytas, 1928—1930 m.) parodė nemaža atidumo Čechovui, savo atkarpose spausdindamas daugelio verčiamus mažuosius jo apsakymus.

Į mažųjų kūrinių vertimus tuo metu orientuotasi, tur būt, todėl, kad jie atitiko ano meto spaudos poreikius. Maži, smagūs apsakymai kaip tik buvo parankūs nedidelei literatūrinei laikraščio atkarpai ar daliai; antra, juos vertė žmonės, kuriems tas darbas buvo daugiau atsitiktinis ir praeinamas santykis su literatūra. Jie atlikdavo savo laikraščiui lyg ir kokią visuomeninę pareigą, atseit, padėdavo „užpildyti laikraščio skiltis", kartais gal ir mėgindavo savo jėgas. Prieinamiausi, lengviausi versti ne vienam, matyt, atrodė iš paviršiaus nepretenzingi ir kuklučiai Čechovo kūrinėliai. Dauguma tų vertimų, nebūdami rimtesnis literatūros žingsnis, neturėjo ir kokios aiškesnės įtakos vertimų raidai.

Iš lietuvių rašytojų pirmasis Čechovą ėmėsi versti Vaižgantas: jo „Alegorijų vaizduose" (1916) išspausdintas Čechovo „Studentas". Tai vienintelis Vaižganto vertimas iš Čechovo kūrybos. Tačiau šios trumpalaikės pastangos rodo Vaižgantą gerai Čechovą pažinus ir mokėjus puikiai pasirinkti. Kaip teigia vienas rusų literatūros tyrinėtojas, „Studentą" pats Čechovas „laikė viena geriausių savo novelių, jei ne pačia geriausia".[1] Vaižganto vertimas yra palyginti kūrybiškas, gana drausmingas, be jokio noro verčiamam rašytojui primesti savo skonį ar gerinti bei gražinti jo frazę. Tokiu vertimo uždavinių supratimu Vaižgantas visai artimas dabartiniams vertimams, o savo meto vertimus yra pralenkęs[2].

2

Ankstesniesiems vertimams buvo būdingi daugiau kalbiniai, ne stilistiniai siekimai. Kalbininkai (Rygiškių Jonas, J. Balčikonis, P. Būtėnas ir kt.) įvairių rašytojų vertimais norėjo mokyti visus žmoniškos literatūrinės kalbos. Taigi jų rūpintasi, kad vertimų kalba būtų gryna, turtinga, įvairi, kad ji sutiktų su „žmonių kalba" arba liaudies kalba. Kad toji kalba dar turėtų būti įvairiai stilizuojama (pagal laikotarpį, luomą, amžių. . .) ar kad ji turėtų paisyti būdingųjų verčiamo rašytojo stiliaus savybių, tuo mažiau domėtasi ar ir visai nesidomėta.

Sveikos savo kalbos išlaikymo ir turtinimo pastangos ilgainiui perėjo į neleistiną svetimo teksto lietuvinimą. Jo būta dvejopo: dalinio ir kraštutinio.

Dalinio lietuvinimo matyti daugelyje vertimų. Tai būtent kitų tautų vardų ir pavardžių lietuvinimas. Taigi ir Čechovo raštų vertimuose, kaip ir kitur, veikia *Jono Jonas, Jono Marė, Dimitrijaus Marija* ir t. t. vietoje *Ivano Ivanovičiaus, Marijos Dimitrijevnos* ir t. t. Jau tuo metu S. Čiurlionienė-Kymantaitė gana įžvalgiame straipsnyje apie vertimus[3] rašė: tai esąs „vienas iš (. . .) neišverčiamų rusų kalbos savumų", o toks *Dimitrijaus Petras, Jono Marė*, „lietuviui atrodo juokingai griozdiškas ir sukelia kitokių asociacijų, negu reikia (. . .). Rusų *Ivan Ivanovič, Marija Dimitrijevna* labai mandagus, rodąs daug pagarbos pavadinimas, tačiau toks savotiškas, kad, išvertę mūsiškai mandagiai *ponas Jonas, ponia Marė*, gauname lyg „kitą tipą", asmuo tas pasirodo be savo charakteringo rūbo, nustoja savo individualybės. Prancūzų, vokiečių, italų, lenkų rašytojai seniai yra tai supratę ir, versdamiesi ką iš rusų kalbos, *Ivan Ivanovič, Marija Dimitrijevna* taip ir palieka."[4]

Kraštutiniam lietuvinimui būdinga neribota laisvė ir didelė nepagarba originalui: keičiama viskas — ne tik svetimi vardai, bet ir krašto buitis, istorija ir geografija. Iki keistybių šia linkme nueita „Moterų laimės" rinkinio vertimuose.[5] Čia vertėjas svetimų personažų vardų jau nebeverčia, bet keičia juos savo pramanytais lietu-

[1] I. Vinogradovas, Apie novelės teoriją. Vertė P. Cvirka. — Dienovidis, 1938, Nr. 3, p. 133.

[2] A. Čechovo vertimų istoriją plačiau žr. E. Viskanta, A. Čechovas lietuviškai — Pergalė, 1962, Nr. 4.

[3] S. Čiurlionienė, Apie vertimus. — Gimtoji kalba, 1933, sąs. 2, p. 17—20; sąs. 4, p. 51—53; sąs. 10, p. 115—117.

[4] Ten pat, p. 52.

[5] A. P. Čechovas. Moterų laimė ir kiti apsakymai su autoriaus atvaizdu ir buitraščiu. Laisvai vertė ir lietuvino Stasys Dabušis. K., 1927, 236 p.

viškais, pvz.: generolas Galvydis Veršaitis (A. Čechovo: Zapupyrinas), valdininkai Dumčius ir Šipaila (A. Č.: Probkinas ir Svistkovas), smulkus valdininkėlis Asiliūnas, „vidurinės mokyklos prievaizdas" Juodnugaris, „ministerio raštinės viršininkas" Vėpliūnas, „valstybginio padėjėjas" Žąsinaitis ir kiti.

Tokiu pat būdu — keičiant savais vardais ar faktais — lietuvinamos istorinės, geografinės ir buitinės realijos. Antai „Moterų laimės" Dumčius (Probkinas) samprotauja:

„Kad aš tapčiau kunigaikščiu ar grafu, man reikia visas pasaulis užkariauti, *Vilnių iš lenkpalaikių atgauti* (A. Čechovo: Šipku vziatj), paministeriauti" (p. 40).

Tas pats veikėjas pasakoja:

„Mūsų namuose, kaip kartas po mumis, brolyti, gyvena kažin koks profesorius su pačia... Generolas, supranti, *pirmojo laipsnio Vyčio kryžių turi* (A. Č.: Annu pervoj stepeni imejet) (p. 41).

Du draugai aiškinasi panemunės geografiją:

„— Aš jau penkti metai *Kulautuvoj* vasarnamy gyvenu!
— Avava! Nejaugi čia *Kulautuva?* Čia *Kačerginė*, o *Kulautuva* kažin kur liko už miškų, anoj pusėj *Nemuno*" (p. 139).

Paprasti nemokyti Čechovo žmonės dzūkuoja ir žemaičiuoja. Pvz.:

„— O jau man tai dovanokit, tamystų mylysta... Graiciau iš tarnybos įsimesiu bekū skaicysiu... Aš žinau, kas nuog šitokių skaicymų ir kritikų būna. Nuog jų mano vyriausias anūkas cikrū mocynū akysa avies galvu vadzina ir visa gavėnia pienū kaip telias straubia. Dovanokite!" („Skaitymas", p. 47).

Štai žemaitis ir žemaičių kalba:

„Išvydo mano Ievutę karo valdininkas žemaitis Rasteikis. Paregėjo ir įsimylėjo(...) Žemaitiškos jojo akys jai patiko. Jose, sako, ugnis ir tamsi naktis. Čverinos, *čverinos žemaitukas ir pasipiršo(...), bet tą pačią dienelę, kai reikėjo žieduotis, dirsterėjo* į svečius, ir kad nusitvers už plaukų. — *„Vuo Jerguteliau"*, sako, *„kiek anun giminiun! Natinku! Nagaliu! Nanuoru!* („Jaunikiai ir mergos", p. 219—220).

Vienas Čechovo pasakorius šneka ir lietuvių senųjų raštų kalba, imituodamas Motiejų Valančių. „Palangos Juzės" stiliumi išverstas visas „Naktis prieš bylą" apsakymas. Pvz.:

„Už perdorio kažin kieno tyliai miegota. Aš *dirst dirst* apsidairęs, *šast lept* pasielgiau dailysuoly patalą ir ėmiau *brūkšt pūkšt* rengtis. Manoji nosapalaikė greitai apsiprato su tvaiku. *Braukšt kaukšt* nusimetęs švarką, kelšes ir pušnis nepabaigiamai *tyst tyst* raivydamasis, *šypt šypt* šypsodamasis ir *gūžt gūžt* gūždamasis, aš ėmiau *šuokt šuokt* šokinėti aplink spyžinį žaidelį, *kilst kilst* augštai kilodamas basas savo kepšes" (p. 161).

Kitados vertėjai buvo barami, kad jų kalba esanti ne tik netaisyklinga, bet ir skurdi, sausa, nevaizdinga. „Moterų laimės" vertime kita bėda — vaizdingoji leksika vartojama kur reikia ir kur nereikia. Vaikantis vis įmantresnio vaizdo, pamirštamas paprastas žodis, kuris dažnai yra bet kurio stiliaus pagrindas ir sudaro didžiąją jo dalį. „Moterų laimės" vertėjui nebėra paprastų *eiti, bėgti, lįsti, kalbėti...*, o vis vaizdingieji jų sinonimai. Tačiau tai ne tikslingai renkami žodžiai, o vis „stipresni", „raiškesni", „sūresni". Susidaro kažkoks stačiokiškas kalbos būdas, kai žmonės nebepajėgia mandagiai ko pasakyti ar švelniau charakterizuoti. Sulietuvinti veikėjai vis *atsistaugia, atkniūrina, nudriblina, išbimbina, prigunglina, perdulkina...* Tokia vienašališkai parinkta sinonimika iškreipiamas A. Čechovo raštų stilius. Apie šitokias pastangas, kalbėdama apskritai apie svetimos literatūros lietuvintojus, teisingai rašė S. Čiurlionienė: „...ypatingas „lietuviškas stilius" brukamas tiems prancūzams, anglams ar rusams. Paprastas žodis *entrer, eintreten, vojti* išverčia-

mas *įsišauti, įrioglinti, įkabaldoti (...)* ten, kur svetimos kalbos žodžiui tiktų geriausiai žodis *sėdėti*, išverčiama *tupėti, riogsoti, murksoti*. Savo vietoje tie žodžiai geri, bet tik savo vietoje. Kaip mums atrodytų šitoks verstinis sakinys: Markizas de la Pernelle įrioglino į svetainę ir atsitūpė prieš grafienę de Saint Croix, o dar geresnis patriotas pasakytų: Markizas Pernelis su grafiene Sankrova..."[6]

Tokių pastangų negelbsti apsidraudžiamoji formulė („laisvai vertė ir lietuvino"). Niekas rimtame literatūros darbe tuo metu jau tokių laisvių nebeduodavo ir toks svetimo kūrinio transformavimas jau nebebuvo pripažįstamas. „Moterų laimės" vertimą rimti literatūros žmonės sutiko kaip anachronizmą, vieni šypsodamiesi, o kiti ir protestuodami. Minėtas S. Čiurlionienės balsas kalbos laikraštyje buvo ne vien jos, bet ir didesnio literatų bei kalbininkų būrio (S. Čiurlionienės „literatūrinių šeštadienių" dalyvių) nuomonė. Panašiai lietuvinimo tendenciją vertino ir mūsų literatūrinės kalbos normintojas Jonas Jablonskis, kritiškai sutikęs to pat vertėjo 1927 m. sulietuvintus E. Ožeškovos (Ožeškienės) raštus.[7]

Nedisciplinuotas, nesaikingas požiūris į rašytojo kalbą juo labiau netikęs Čechovo raštų atveju. Čechovas — subtilaus žodžio meninininkas. Jo kūryboje iš paviršiaus nekrinta į akis ir kalbos turtingumas, ir didesnis jos puošnumas. Čechovo kalba bemaž puškiniškai paprasta. Vis dėlto ji turtinga sunkiau apčiuopiama vidaus sandara. Kritika pabrėžia ypatingą rašytojo sugebėjimą paprastą žodį ar posakį sakyti ir antru planu, duoti jam potekstę („podvodnoje tečenije"), atgaivinti jį gyvosios kalbos priemonėmis ir kai kuriais atvejais žodžiui bei sakiniui suteikti laisvės, kiek jos yra šnekamojoje kalboje. Jo frazėje kartais lemia ir vienas taiklus žodis, ne žodžių grūstis, net ir nereikšmingas žodis, o paprastas įvadinis, jungiamasis ar paspalvinamasis žodelis. Štai Čechovas laiške bara vieną literatą už kaišiojimą pjesėje jungties „čto" (kad): „Pjesėse reikia atsargiai su tuo „kad"[8]. Ir pats, perrašinėdamas „Tris seseris", replikose daug kur išleidinėja jungtį, pvz.: „Mano, [kad] aš gydytojas", „Rodės, [kad] dega"[9]. Apie savo jautrumą žodžiui rašytojas kalba laiške M. Gorkiui: „Aš galiu priimti tokius žodžius, kaip „kolegijos asesorius", „antro rango kapitonas", bet „flirtas" ir „čempionas" grožinėj prozoj man sukelia pasibiaurėjimą"[10].

Čechovui vaizdingosios kalbos priemonės turinčios būti šviežios, gerai parinktos ir žadinti skaitytojo vaizduotę; šabloniškos ir nuvalkiotos gadinančios įspūdį, ypač tai jaučiama mažajame apsakyme, kur, anot jo, „brangus kiekvienas žodis, kiekvienas brangumo sulig auksu"[11]. Dėl to Čechovas peikia tokį sakinį: „Etažerė prie sienos mirgėjo knygomis" (Etažerka u steny pestrela knigami). Ar ne geriau esą: „Etažerė su knygomis"? „Dabar jau tik vienos ponios rašo „Afiša skelbė" (Afiša glasila), „veidas, aprėmintas plaukais" (lico, obramlenoje volosami)[12].

[6] S. Čiurlionienė, ten pat, p. 11.

[7] Elzės Ožeškienės raštai (rec.). J. Jablonskis (sen.). — Jablonskio raštai, t. VI, p. 148—155.

[8] Literaturnoje nasledstvo, t. 68, p. 8.

[9] Ten pat, p.8

[10] Dienovidis, 1931, Nr. 2, p. 112.

[11] V. Golubkov, Masterstvo Čechova. M., 1953, p. 10.

[12] V. Golubkov, ten pat, p. 19.

Kiek tų „aprėminimų" — žmogaus ir gamtos — skaitome antraeilių ar trečiaeilių rašytojų vertimuose. Tur būt, tų vertimų niekas nematuos Čechovo mastu. Tačiau Čechovo vertėjas visada turės atsiminti, koks brangus mažojo žanro meistrui buvo kalbos glaustumas ir ryškumas, o kai reikės jo glaustą posakį išplėsti, apsisvarstys, kiek ir kaip galima plėsti, kad Čechovo sakinio neužtemdytų kalbos paskidumas, nenatūralus jos turtinimas ar tariamas puošnumas.

3

Kai tarybiniais metais ryžtasi leisti platų — 10 tomų — A. Čechovo vertimų leidimą, kone visą ką reikėjo versti iš naujo. Teturėta nedidelės Čechovo raštų dalies ankstesnių vertimų, bet jie buvo daugiausia vidutiniai, pilki arba menki, vos vienas kitas priimtinas.

Reikėjo ne vien suplanuoti patį leidimą, bet ir ieškoti naujų vertėjų, o paskui tikrinti jų darbą, juos konsultuoti, padėti jiems aiškintis sudėtingesnius teksto atvejus, mokyti kai kurių vertimo įgūdžių. Dauguma vertėjų buvo pirmakarčiai, versdami jie mokėsi ir tobulėjo: Čechovo raštų vertimai buvo *gana svarbi praktinė prozos vertimų mokykla.*

Darbui tuo metu vadovavo vertimų redakcijos vedėjas rašytojas Kazys Jankauskas, kuris, gerai mokėdamas originalo kalbą. konkrečiai talkino vertėjams. Į redakciją pas jį ateidavo vertėjai, ano meto terminu tariant, „klaustukų aiškintis", t. y. nesuprantamų ir abejojamų atvejų kolektyviai spręsti.

Teigiamai vertintinos leidimo sudarytojų pastangos apsiriboti kuo mažesniu vertėjų skaičiumi: norėta visus naujus Čechovo vertimus koncentruoti kelių vertėjų rankose. Tai tik iš dalies tesėta (dėl kai kurių aplinkybių vertėjų skaičių teko šiek tiek praplėsti).

Daugiausia Čechovo kūrybos — maždaug puspenkto tomo — išvertė rašytojas Juozas Paukštelis. Vadinasi, gana daug kūrinių buvo vienaip interpretuojami. Labai gerai, kad juos vertė rašytojas, kuriam artimas Čechovo kūrybos savitumas, ypač humoristinis jos pradas.

Šalia naujų vertėjų į pirmąjį leidimą buvo įtraukta Vaižganto, B. Sruogos, J. Talmanto ir kt. vertimai. Tai nebuvo kokia nuolaida žinomiems vardams. Šiuo atveju, matyti, į tuos vertimus žiūrėta kaip į verstinės literatūros palikimą, kuris išlaikytinas ir ateičiai.

Per ketverius metus (1946—1949) išleistas Čechovo raštų vertimų leidimas yra pirmas didelis darbas mūsų vertimų istorijoje. Tai juo labiau pažymėtina, kad drauge su juo leista ir eilė kitų didelių rusų klasikos darbų (Dostojevskio, Gerceno, Gogolio, Puškino, Turgenevo, Tolstojaus ir kt. raštų vertimai). Tačiau šis leidimas ne vien savo apimtimi reikšmingas. Jo ir vertimai apskritai pranašesni už prieškarinius vertimus: geresnė jų kalba, tekstualiai jie tikslesni.

Tikslumas tada laikyta siektina pagrindine vertybe ir vertimo gerumo mastu. Jis būdavo net savotiškai fetišizuojamas, bet, kartais nekūrybiškai suprantamas, virsdavo primityviu pažodiškumu. Dėl to pirmajame Čechovo raštų vertimų leidime ne vienur jaučiamas kalbos nenatūralumas ir sustingimas. Pasigendama laisvesnio kalbos skambėjimo, šnekamosios kalbos intonacijų, ypač dialoguose. Iš viso

trūksta drąsesnių sprendimų: ne visur, kur reikia, pakylama nuo originalo sakinio ar posakio ir ne visur jie pajėgiama formuoti gimtosios kalbos priemonėmis.

4

Čechovo ir kitus vertimus rengiant spaudai, kristalizavosi gilesnė pažiūra į vertimų reikalavimus. Redagavimo praktikoje nusistojo kai kurie įpročiai, sprendimai ir normos. Tuo būdu susikaupė nemaža juodojo vertimų darbo — jų gerinimo ir taisymų — patirties. Tai buvo ne vien gausūs sektini pavyzdžiai, bet ir geros prielaidos ar medžiaga vertimų teorijai. Tokią patirtį labiau jautė, deja, vien artimesni leidyklos bendradarbiai, gal dar ir tie vertimų darbo entuziastai, kuriems nesunku buvo pasiknisti verstinėse knygose. Vertimų redaktoriams ir kai kuriems vertėjams toji patirtis šiaip ar taip davė daugiau drąsos verčiant ar tvarkant vertimą. Su drąsa ėjo didesnė vertimų laisvė, o su ja kilo ir vertimų kūrybiškumas.

Antrajam A. Čechovo vertimų leidimui imta rengtis, artėjant rašytojo 100 metų gimimo sukakčiai. Vertimų tvarkytojai, — šiuo metu darbui vadovavo dabartiniai vadovai Genė Stravinskienė ir Vytautas Visockas, — tikrinę A. Čechovo vertimus, turėjo pripažinti, kad jie nebepatenkina dabarties reikalavimų: daugelio vertimų nebegalima leisti, rimtai neperredagavus. Kai kurie ir visai atkrito. Vis dėlto dauguma vertimų buvo perimti iš pirmojo leidimo, tik dalis naujai išversta.

Šiuokart A. Čechovo raštų vertimų redaktoriumi buvo ilgametis leidyklos redaktorius ir vertėjas Dominykas Urbas. Daug kam žinomas jo gilus savosios kalbos pažinimas, labai didelės, tiesiog retos gimtosios kalbos leksikos ir frazeologijos atsargos. Tai, šalia bendro vertimų ištobulėjimo, lėmė ir geresnį antrojo leidimo vertimų lygį. Jį gana palankiai yra aptaręs ankstesnysis (pirmojo leidimo) redaktorius: „Šio leidimo vertėjai atliko didžiulį darbą: jie pašalino šimtus klaidų ir stilistinių nesklandumų, ypač pagyvino replikas ir dialogus, daug kur paryškino sakinį, vietoj blankių ir knygiškų žodžių įvesdami vaizdingus ir gyvus; labai daug pasidarbavo, šalindami pažodiškumą, žodžio raidės, o ne prasmės vertimą"[13].

Straipsnio autorius, rodos, be jokių sąlygų atiduoda viską vertėjams. Tačiau ne visi vertėjai pasodinami antrą kartą prie to pat vertimo, o jeigu ir sėda, tai ne visada matyti didesnių rezultatų, nors jų vertimas prašyte prašosi peržiūrimas ir pataisomas. Ir čia daugelį vertimų nauja žagre išvagojo tik vertimų redaktorius. Tad ir daug kas iš minėtų nuopelnų perkeltini redaktoriaus daliai.

Antrąjį leidimą redaguojant, tikrai gana daug pasidarbuota. Tekstai labai pakitę. Ką bemanytum apie atskirus taisymus, vis tiek dauguma niekada nekels ginčų, nes jie tikrai buvo reikalingi — vertimus jie pagerino ir priartino prie originalo.

Pakitusiems vertimams parodyti pacituosime porą ištraukų. Štai viena apysakos „Stepė" vieta (cituojama pirmojo leidimo tekstas, skliaustuose — antrojo leidimo taisymai):

[13] E. Viskanta. A. Čechovas lietuviškai. — Pergalė, 1962, Nr. 4, p. 140.

„Kai jis *atsibudo* (=pabudo), jau tekėjo saulė: *pilkalnis* (=pilkapis) *buvo ją užstojęs savimi* (=ją užstojo), o jinai, stengdamasi *trykštelti šviesa į pasaulį* (=pažerti šviesos...), *įtemptai* (=su įstanga) spraude savo spindulius į visas puses ir horizontą nutvieskė auksu. Jegoruškai atrodė, kad ji *ne savo vietoje* (=ne vietoje), nes vakar jinai tekėjo užpakaly, už jo nugaros, o šiandien *daugiau į kairę* (=daug kairiau)... O ir visa apylinkė buvo nepanaši į vakarykščią. Kalvų jau nebebuvo, o visur, kur tik *žvelgi* (=žiūri), *driekėsi* (=ėjo) *bėgalinė* (=be galo be krašto) ruda, nyki lyguma; kur- ne-kur joje dunksojo nedideli *pilkalniai* (=pilkapiai) ir skraidė vakarykščiai kovai. Toli priešaky baltavo *varpinės ir pirkios kažkokio sodžiaus* (=kažkokio sodžiaus cerkvės bonios ir pirkios) („Stepė", 1948, p. 45, ir tas pat kn. „Žmogus futliare", 1970, p. 134).

Kitoje „Stepės" vietoje:

„— *Jis apsikrovęs!* (=Apsitraukia iš visų pusių) — riktelėjo Kiriucha.

Tarp tolumos ir dešin*io* (=ojo) horizonto tvyksterėjo (=lėjo) žaibas ir taip ryškiai, kad nušvietė dalį stepės ir tą vietą, kur giedras dangus ribojosi su juoduma. Baisus debesis slinko visa mase artyn, *neskubėdamas* (=pamažu, neskubėdamas); jo pakraščiais *kabėjo* (=karojo) dideli juodi skarmalai, užgriūdami kits kitą, rioglinosi dešin*iame* (=ajame) horizonte. *Tas apdriskęs skarmaluotas debesies pavidalas teikė jam* (=Debesis dėl tos apdriskusios, skarmaluotos išvaizdos atrodė turįs) kažkokios girtos atžarios *išvaizdos* (=išraiškos). Aiškiai ir *nedusliai* (=nebedusliai) suurzgė griaustinis. Jegoruška persižegnojo ir ėmė vilktis *apsiaustą* (=paltą) („Stepė", p. 88—89, ir tas pat kn. „Žmogus futliare", p. 173).

Iš tų dviejų iškarpų matyti redagavimo mastas ir taisymų rūšys. Pirmiausia, juose pažymėtinas didesnės reikšmės ir vaizdo tikslumas. Taigi, pavyzdžiui, *kolokolnia* nebeversta *varpine:* mūsų supratimu, tai atskiras pastatas su varpais, o čia tas pat cerkvės bokštas; gerai, kad *kurgan* nebe *pilkalnis,* o *pilkapis* (anuo metu, rodos, svyruota: ar palikti *kurganą,* ar versti *piliakalniu).* Sugauta gana nesmagi pažodinė beprasmybė: *„Jis apsikrovęs"*, kalbant apie „dangų" ir „debesis"; originale: *On obložnoj.* Čia suklupta, neįžiūrėjus tolimesnių to žodžio reikšmių ir nepalukštenus vaizdo iš konteksto.

Tačiau į vieną kitą taisymą dabar gal ir pats redaktorius kitaip žiūrėtų, šviežiai jį perskaitęs. Štai redaguojant, matyti, kliuvo vertimo sakinys: „Tas apdriskęs skarmaluotas debesies pavidalas teikė jam kažkokios girtos atžarios išvaizdos". Vengiant jame kai kurių žodžių, pataisyta: „Debesis dėl tos apdriskusios skarmaluotos išvaizdos atrodė turįs kažkokios girtos, atžarios išraiškos". Betgi čia priežastiškai susiejami maža tesiskiriantys sinonimai „dėl *išvaizdos*... turįs *išraiškos*".

Nenorime pernelyg pabrėžti nepakankamai nušlifuotą vietą. Ji, aišku, geriau matoma praretintoje tankmėje, o redaguojant dažnai tenka pro surizgusius apkeriaužėlius brautis. Nenuostabu, kad pirmukart vienas kuris ūgis lieka ir neištiesintas.

Šiame leidime ypač pažymėtina daug labai gerų taisymų, visų pirma, daug į vertimo kalbą atkilusių gyvosios kalbos faktų, intonacijų. Pvz.:

1. Mokslas, kaip sakoma, šviesa, o *nemokslas* — *tamsa* (pataisyta: ...o be mokslo — tamsybė). — Liaudies žmogui įprasčiau taip sakyti, drąsus nutolimas nuo originalo sakinio formos čia prasmingas, kūrybiškas.

2. *Naudų visokių būna* (=su nauda visaip būna). — Tai toks pat nutolimas nuo originalo sakinio formos, kaip ir 1 pvz.

3. Vienam mokslas *eina į naudą* (=mokslas į naudą), o kitam tik protas susimaišo. — Eliptinis galvojimas (išleidžiama *eina*) čia, dialoge, labai tinka. O be to tai ir visiškas originalo atitikmuo.

4. Kad tu kur galą gautum, *prakeiktoji biaurybė* (=biaurybė prakeikta). — Gyvojoje kalboje tokiais atvejais būdinga inversinė žodžių tvarka: pirma sakomas pats keiksmažodis, o paskui tik pabrėžiamasis epitetas.

5. Kai pirko, neatsiklausė, o dabar, kai *reikalas prispyrė*, tai ir tėvelis reikalingas (=striukė priėjo...; plg. orig.: a teper kak prišpicilo, tak i papaša). — Kur kas čia geriau retesnis liaudies kalbos posakis. Su juo ir pasikartojimo išvengiama *(reikalas... reikalingas)*.

6. *O jai ir bėdos maža... Galvoj tik vėjai vaikosi* (=O jai nė motais... Galvoj tik vėjai laksto; orig.: A jei i goriuška malo... V golove veter tak i chodit). — Kaip matome, pirmas sakinys buvo ir gerai nesuprastas.

7. Kvailas žmogus, *rankos niežti*, todėl ir užmušė (=nagai niežti).

8. Kai vaikštau, tartum lengviau, kai atsigulu ir sušylu — *tiesiog mirtis* (=nors mirk; orig.: ložusj da sogrejusj — smertj moja).

Gyvoji kalba padeda atsikratyti ir aiškiais pažodinio vertimo atvejais. Pvz.:

1. Žvelgė balti kryžiai ir paminklai, kurie slepiasi *vyšnių medžių žalumyne* (=vyšnių žalumoje).

2. Jegoruška paskutinį kartą atsigrįžo (=atsigręžė) į miestą, prigludo veidu prie Deniskos alkūnės ir *karčiai* pravirko (=gailiai pravirko; orig.: gorjko...).

3. Kažkokia jėga tyliai *vilko* jį kažkur, o užpakaly jo skriejo kaitra ir alsinanti daina (=traukė; orig.: vlekla).

4. Kiek nuošaliau, paraudusiomis nuo dūmų akimis sėdėjo Kiriucha su Vasia ir *valė žuvis* (=darinėjo žuvį, orig.: čistili rybu).

5. Pantelejus pasakojo, kad anksčiau, kai dar nebuvo geležinkelių, jis *vaikščiodavo gurguolėmis* į Maskvą ir Nižnį (=varydavo gurguoles; orig.: on chodil s obozami...).

Dialogą ar monologą taisant, sekama ne tik gyvosios kalbos žodynu, bet ir jos žodžių tvarka. Pvz.:

1. Na, neprisižliumbei dar, žliumbia! — tarė Kuzmičiovas. — Vėl *lepūnėlis uždūdavo* (=uždūdavo lepūnėlis). 2. Pirkti tai vilnas nupirko, o parduoti protelio nepakako, *dar jaunas* (=per jaunas dar). 3. ...aš vienas tiktai guliu savo kibitkoje ir nemiegu *lyg kokia pelėda* (=pelėda kokia). 4. Visi laiko rankoj po *ilgą peiliuką... Taigi po peiliuką* (=po peilelį ilgą... Po peilelį, taigi).

Gausiau negu „Stepė" taisomas Vaižganto išverstas „Studentas". Dar mažiau likę senojo teksto. Kai paskaičiuoji taisymų ir Vaižganto teksto santykį, vaizdas nelabai patogus: pakeista vienas ketvirtadalis teksto. Panašaus santykio esama ir B. Sruogos vertime.

Kaip žiūrėtina į labai redaguojamus vertimus? Reikia sutikti, kad „Stepė" turėjo būti gerokai taisoma. Tik vėl klausimas: ar silpnas vertimas taisymais išgelbimas? Gali būti tiek ir tiek taisoma, ir vis

bus maža: vienur patempiama, o kitur nepritempiama kiek reikiant. Bet jeigu atskiri taisytini atvejai ir visi bus išrankioti, vis tiek liks tai, ko joks redaktorius neužgriebs — vertėjas nesugeba įsijausti į bendrą kūrinio nuotaiką ir nemato vaizdo taip, kaip rašytojas mato. Iš tikro koks čia vaizdo pajutimas, jeigu apie debesuotą dangų sakoma: „jis apsikrovęs"? Vadinasi, vertėjo sukirptas rūbas iš prastos medžiagos, o redaktorius vien siuva prie jos brangius lopus. „Stepės" tas kiek reikiant nepakėlė. Skaitai tą suramstytą didelio kūrinio vertimą, ir jis nedaro didesnio įspūdžio. Kažkokia blankuma. O juk tai geriausias Čechovo kūrinys, Čechovo kūrybos viršūnė, kuria daug kas džiaugiasi neatsidžiaugdami. „Man pačiam, — sako ukrainiečių poetas Maksimas Rylskis, — visą gyvenimą žavintis Čechovo kūrinys buvo ir liks jo kvapnioji „Stepė"[14].

„Stepės" vertimo ir redagavimo klausimas turi bendresnio pobūdžio. Gal būt, vertimai per daug ir per ilgai lopomi — ne tik metai iš metų, bet ir dešimtmetis iš dešimtmečio. Tą pakartotino gerinimo kelią dar buvo galima pagrįsti leidyklos darbo pradžioje (taip tada buvo perredaguota „Nusikaltimas ir bausmė", „Odisėjos" vertimas); gal ir dabar vieną kitą išeinantį prastesnį vertimą sugebėsime paaiškinti kokiomis aplinkybėmis, ne visada tuo metu įveikiamomis. Tačiau kažin ar racionalu ištisai laikytis kažkokios grandininės redagavimų sistemos: redaguoti vieną, kitą, trečią kartą? Jei išleistas vertimas silpnas, tai, kai vertėjas, antrukart leidžiant, nepajėgia jo ištaisyti, reikia versti iš naujo.

Kelia abejonių ir vertimų palikimo redagavimas. Štai Vaižganto vertimą taisė trys redaktoriai — susidarė trys taisymų sluoksniai. Individualaus stiliaus atstovas su prieš daugelį dešimčių metų susiformavusia kalba taisomas pagal dabartinius įpročius. Ir ne bet kaip taisomas, bet pieštuką paspaudus, kaip ir visi kiti mirtingi dabartiniai vertėjai. Be reikalo kai kur taisoma (pvz., *dėl to* į *todėl)*. Kokia gi čia pagarba Vaižgantui? Na, sakysim, iš pagarbos Vaižgantui, bet, neskriaudžiant Čechovo, daroma nuolaida: stengiamasi mažiau taisyti, tik tai, kas labai būtina; ne tik neliečiamos normalios gretiminės formos, bet paliekamos ir tos, kurios šiaip taip labiausiai pateisinamos, pakenčiamos, nes aiškiau negriauna dabartinių gramatinių normų. Vis tiek dar bus tokių atvejų, kuriuos reikia taisyti, žiūrint dabartinio vertimų lygio. Padėtis tikrai kebli: ir taisyti bet kaip tokių vertimų negalima, ir visiškai netaisyti negalima. Racionaliausia būtų vertimų palikimo visai nedėti į nepalikimo leidinius. Ir Vaižgantą, ir Balį Sruogą kaip vertėjus galima kur kitur tinkamai pagerbti (studijose, apžvalgose, rinktiniuose raštuose). O jų išverstus dalykus reikėtų naujai išversti. Taip pat ateityje reikėtų pasižiūrėti, kas darytina su daugsyk redaguotais Ralio vertimais. Kiek ten Ralio beišlikę? Ar visa kas buvo reikalinga taisyti? O gal vertėtų ir naujai Homerą versti?

Paskutiniame A. Čechovo raštų vertimų leidime yra daug pažymėtino darbo, gerų pastangų ir ieškojimų, puikių sprendimų. Būtų

[14] Literaturnoje nasledstvo, t. 68, IX.

tikrai nedovanotina, jei visa tai ir toliau liktų nežinoma ir trūnytų lentynose. Čechovo raštų vertimų ir redagavimo patirtį, turi pažinti visų pirma dauguma vertėjų ir redaktorių, ypač jaunesni vertėjai ir kandidatai į vertėjus. Ji ypač praverčia rusų prozos vertėjams. Taip pat ji gana įdomi kalbos stilistikos atstovams ir visiems, kas tik domisi mūsų vertimų pažanga. Nebereikia jau, tur būt, kartoti šnekų apie mūsų neprierangą mokytis iš patirties, bet reikia kartą sėsti prie darbo ir, kas suglausta tomuose, apibendrinti ir padaryti visiems prieinama.